

2022 YILI EKONOMİK GÖRÜNÜM

Türkiye ekonomisi 2013 yılından bu yana dalgalanmalar, krizler yaşamakta. Kırılmanın başladığı söz konusu yılda ekonomik büyüklüğümüz 957.5 milyar dolara ulaşmıştı. Dünyanın en büyük 16. ekonomisi konumuna yükselen ülkemiz bu konumunu 2014 ve 2015 yıllarında da korudu. 2001 krizinde dünyada 23.lüğe kadar düşen ekonomik büyüklüğümüz 2018 kur krizine kadar 17.liğini muhafaza etmiş, 2021 yılında ise 806.8 milyar dolarla dünyanın en büyük 21. ekonomisi konumuna gelmiştir. (IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu) . Türkiye'nin dünya ekonomisindeki payı son 10 yılda sürekli düşüyor. 2013 yılında %1.24 olan dünya ekonomisindeki payı 2022'deki son rakamlara göre %0.67'ye düştü. 2001 krizinden bu yana en düşük pay. 2001'de bu oran yüzde 0.60'tı. 2022 yılına girerken 31.12.2021 tarihli makroekonomik büyüme, enflasyon, istihdam, bütçe, dış ticaret ve cari açık göstergelerini hatırlayalım.

<u>GSYH</u>	<u>BÜYÜME ORANI (%)</u>	<u>KİŞİBAŞI GSYH (Dolar)</u>
803 (MİLYAR DOLAR)	11	9481
<u>ENFLASYON</u>		
Yİ-ÜFE YILSONU	%79.89	
Yİ- TÜFE YILSONU	%36.08	
<u>İŞSİZLİK ORANI</u>		
ARINDIRILMIŞ İŞSİZLİK	%11.3	
GENİŞ İŞSİZLİK	%22.6	
<u>BÜTÇE</u>		
BÜTÇE DENGESİ/ GSYH	(-) %2.7	
FAİZ DIŞI BÜTÇE DENGESİ	(-) %0.2	
<u>BORÇLAR</u>		
DIŞ BORÇ TOP. STOK	441.1	
DIŞ BORÇ STOK / GSYH	%54.9	
<u>ÖDEMELER DENGESİ</u>		
İHRACAT	224.7	
İTHALAT	253.9	
DIŞ TİCARET DENGESİ	-29.2	
CARİ AÇIK	-14.5	
12 AYLIK CARİ DENGESİ/GSYH	(-) %1.8	
<u>T.C.M.B. REZERV</u>		
BRÜT DÖVİZ	72.6	
BRÜT ALTIN	38.5	
<u>MEVDUAT</u>		
5.303.5 Milyar TL		
<u>DOLARİZASYON ORANI</u>		
%64		
<u>KREDİ STOKU</u>		
4.899,6 Milyar TL		
<u>KREDİ/MEVDUAT ORANI</u>		
%92		

2022 yılı makroekonomik görünümün seyrini özetlemeden önce küresel ekonomimizin 2022 yılı ilk sekiz ayındaki özellik arz eden gelişmelerini ana hatlarıyla özetleyelim.

Jeopolitik riskler devam ediyor. Rusya-Ukrayna savaşında henüz sonuçlanma emareleri yok. Pandemi tamamen sona ermedi. Hatta yılsonuna doğru bir başka varyantın etkili olacağı açıklamaları var. Çin-Tayvan-A.B.D gerginliği potansiyelini koruyor. İşte bu nedenlerle Euro bölgesi başta olmak üzere enerji, arz kısıtları ve tedarik zinciri aksamaları etkinliğini koruyor. Bu riskler hem küresel büyümeyi hem de küresel enflasyonu olumsuz etkileyen faktörler. Küresel ekonomide yüksek enflasyon ve

ekonomik yavaşlama beklentileri çoğalıyor. Enerji fiyatlarının yüksek seyrini koruması, fiyatlardaki oynaklığının devamı fiyatlar üzerinde baskıyı devam ettiriyor. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde enflasyon son yılın en yüksekinde. Enflasyon ve büyümedeki yavaşlamanın kalıcılığı konusunda endişeler var. FED'in sıkılaştırma politikasındaki tereddütleri çoğalıyor.

Türk ekonomisinin 2022 yılı ilk sekiz ayındaki gelişimini özetlemeye gelince;

BÜYÜME

2022 yılındaki son açıklanan büyüme rakamları ilk çeyreğe ait. Türk ekonomisi ilk çeyrekte yüzde 7.3 oranında büyüdü. İnşaat yüzde 7.2 oranında küçüldü. Sanayi büyümeye 7.4 oranında, hizmetler sektörü ise yüzde 14.9 oranında katkı verdi. Tarımın katkısı ise sadece yüzde 0.9 oldu. Sanayi üretim endeksi 2022 yılının ilk çeyreğinde 10.35, ikinci çeyrekte yüzde 10.55 oranında büyüdü. Yakında açıklanacak ikinci çeyrek büyüme oranı birinci çeyreğe yakın gelebilir. Ancak üçüncü çeyrek büyüme hız kesebilir. OECD haftalık büyüme tahmini birinci çeyrek yüzde 6.8, ikinci çeyrek yüzde 7.7 olmasına karşın Temmuz ayında yüzde 3.1'e indi. İzlenen ekonomi modelinde, enflasyon ne olursa olsun, gelir dağılımı bozulması ne kadar artarsa artsın seçime doğru sadece ihracat odaklı büyüme esas alınıyor. Enflasyon için para politikası bir yana bırakıldı. Sadece makro ihtiyati önlemlerle bir yere varılmaya çalışılıyor. Dünyada para politikasını tamamen bırakıp sadece makro ihtiyati önlemlerle fiyat istikrarı sağlayan bir ülke örneği yok. Sanayi üretimindeki aylık değişimlerde bir düşüş trendi izleniyor. Bu nedenle faiz düşüşüne tekrar başlandı. Yüzde 13 politika faizi ile TL'nin negatif reel faizi daha da arttırılmış oldu. Büyümede sektörlerin payı tamamen sanayi ve hizmet ağırlıklı. (İlk çeyrek yüzde 92.8) İşletmelerin yüksek enflasyon nedeniyle işletme sermayesi ihtiyaçları artıyor. Döviz kıtlığı turizm gelirlerinde olumlu artışa rağmen (-) net rezervler nedeniyle devam ediyor. Reel ücretlerde düşüş sürüyor. Büyüme devamlı bir istihdam yaratamıyor. Her beş gencimizden biri işsiz. Atıl iş gücünde anlamlı düşüşler yok. Euro bölgesinde daralma ihtimali var. Dolayısıyla üçüncü çeyrek büyümesinde yavaşlama bekleniyor. İhracat artışının yavaş, ithalat artışının hızlı olması büyüme üzerinde handicap yaratıyor. CDS'lerin yüksek olması, belirsizliklerin artışı, FED faiz arttırımı, bilanço küçültmesi yatırımlardaki azalma, satın alma endeksleri ile siparişlerin düşüşü büyümeyi olumsuz etkileyecek. IMF, Dünya Bankası ve OECD dünya ekonomisinin 2022 yılında yüzde 3 civarında (yüzde 2.6-yüzde 3.2) büyüyeceğini tahmin ediyor. Türkiye için yapılan tahmin ise IMF'ye göre yüzde 4 Dünya Bankasına göre yüzde 2.3 ve OECD ye göre ise yüzde 3.7. İzlenen ekonomi politikasına göre yüzde 4'ün bile üstüne çıkabilir. Değerlendirme kuruluşu FITCH'in öngörüsü yüzde 4.5, Moody's in yüzde 3.5. Ancak neye rağmen, sürdürülebilir mi sonuç bölümünde bunu değerlendirmeye çalışacağız.

ENFLASYON

Tüketicide yüzde 80', üreticide yüzde 145'e, çekirdek enflasyonda yüzde 61.99'a gelen enflasyon sürekli rekor üstüne rekor kırıyor. TÜFE son 24 yılın rekoru. ÜFE ise yaşadığımız hiçbir ekonomik krizde bu orana ulaşmamıştı. Üstelik bunlar TÜİK rakamları. TÜFE İTO'da yüzde 99.1, ENAG endeksinde yüzde 176. Politika faizinin yüzde 13'e indirilmesi sonrası bu oranlar zirve bile değil. Dördüncü çeyrekte çok daha yüksek oranlar göreceğiz. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında dünyada politika faizi ile enflasyon ilişkisinde negatif reel faizi en yüksek ülke konumundayız. Bu nedenle risk primimiz de çok yüksek. TL tasarruflar cezalandırılmış oluyor. TL'den kaçış hızlanıyor. Kişiler doğal olarak gayrimenkul, borsa ve döviz'e yöneliyor. Dolarizasyonun bu denli yüksek olduğu, CDS'lerin 700'leri aştığı ortamda enflasyon bekleyişleri, rasyonel fiyatlamalar bozuluyor. Enflasyonun kontrolü de zorlaşıyor hatta imkânsızlaşıyor.

Türkiye'de para politikasının etkisizleştirilmesi sonrası enflasyon dinamikleri bozuldu. Üstelik bu bozulma daha önceki enflasyonist dönemlerden çok farklı. Atalet kırılmıyor. 2004-2015 arasında yüzde 8'ler civarında olan ortalama enflasyon; 2016-2020 arasında yüzde 13.29 civarında, 2021 Aralık ay itibarıyla yüzde 36.8, Temmuz/2022'de yüzde 79.60 TÜFE yüzde 144.61, ÜFE ve çekirdek enflasyonda yüzde 61.99 oranlarına oturdu. Yılsonuna doğru daha da zirve yapacak. Çünkü, kur geçişkenliği devam ediyor, enflasyon bekleyişleri düşmüyor, fiyatlamalardaki irrasyonellik azalmıyor.

İSTİHDAM

Ülkemizde uygulanan ekonomi politikalarının istihdam sorununu radikal olarak çözemediğini görüyoruz. Kuşkusuz bunda en önemli rol büyüme, üretim modellerimizdeki problemler. 2019 yılında yüzde 13,7 ye kadar yükselen işsizlik oranımız 2020 yılından itibaren düşmeye başlasa da Haziran

itibarıyla geldiği seviye 10.3. 2012 yılında yüzde 9.2 olmuştu. Geniş tanımlı işsizlik (Atıl) yüzde 20.4. Kadınlarımızın işsizlik oranı daha yüksek yüzde 13, erkeklerde bu oran yüzde 8.5, iş gücüne katılım oranı yüzde 50.7. Genç nüfus işsizlik mevsimsellikten arındırılmış oranı yüzde 20.3. Her beş gencimizden birisinin işsiz olması geleceğimiz açısından korkutucu.

Gelişmekte olan ülkelerde Yunanistan (yüzde 12.5) hariç en yüksek işsizlik oranına sahibiz. İş gücüne katılım oranını ve istihdam oranını yükseltmemiz gerekiyor. Bunun için başlıca yapmamız gereken kadınlarımızın iş gücüne katılımını arttırmak. Ayrıca üretim yapımızı istihdam yaratıcı hale getirmeliyiz. Kayıtdışı istihdamın azalma trendi olumlu. Ancak hala yüzde 25 kayıtsız istihdam ve mültecilerin de çoğunluğunun kayıtsız olduğunu düşünürsek bu konuda daha çok gayret sarf etmeliyiz.

BÜTÇE-İÇ DENGE

2022 bütçesi gelişen ekonomik süreçte fonksiyonunu yitirmiş ve bunun üzerine ek bütçe çıkarılmak zorunda kalmıştır. Merkezi yönetim bütçe dengesi Temmuz ayında 64 milyar TL açık verdi. Faiz dışı açık ise 47.3 milyar TL oldu. Ocak-Temmuz döneminde bütçe 29.5 milyar TL fazla verdi. Kamu maliyesi yüksek enflasyon ve büyümeden olumlu etkileniyor. Yıl sonuna doğru olası bütçe baskıları artacak. Zira K.K.M 65 milyar doları geçti. Bu mevduata ilk 5 ayda bütçe ödeneği olmaksızın yapılan ödeme hukuken oldukça tartışmalı. Faiz dışı açığın yüzde 113.5 oranında artması endişe verici. Ancak asıl büyük kalem döviz cinsi enstrüman olan "Kur Korunmalı Mevduat" uygulamasından gelecek. Bu uygulamanın maliyeti ilk yedi ayda 60 milyar TL'yi geçti. Bir nevi faiz olan bu tutarı da faiz diye niteleyecek olursak ilk yedi aydaki toplam faiz gideri 211.9 milyar TL'ye ulaşıyor ki bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 85.1 oranında artışı ifade ediyor.

67.6 milyar dolara ulaşan bu hesapların (mevduatın yüzde 15.6'sı) yıl sonunda oluşacak kura göre maliyeti yaklaşık 300 milyar TL'yi aşacak, muhtemelen bütçe büyüklüğünün yüzde 2.2'sini geçecek. Uygulamanın çok küçük bir azınlığa büyük bir kesimden servet transferi niteliğinin yanında döviz kurunun tekrar başlangıç noktasına dönmesi para politikasının etkisizleştirme maliyetini gösteriyor. İç borçların yüzde 80'inin döviz ve TÜFE'ye endekslenmesinin yıl sonu bütçesine getireceği yükler de bütçe açığını arttıracak. K.K.M bir parasal bomba gibi potansiyelini koruyor. Hesapların kapatıldığındaki muhtemel döviz talebi konusunda ekonomi yönetiminin ne gibi önlemleri olacak, oldukça merak konusu.

Bütçe konusunda son olarak söylenecek bir husus daha var. İlk 6 ayda sağlık, emeklilik ve sosyal yardım giderleri 174.7 milyar TL ile toplam bütçe giderinin yüzde 15.3'nü aşmış durumda. Sosyal güvenlik açıkları konusunda aktüerya dengesinin gözetilmemesi, popülist uygulamalardan vazgeçilmemesi açıkların kartopu gibi büyümesine neden oluyor. Bu problem öteden beri var olan bir sorun.

DIŞ TİCARET DENGESİ DIŞ DENGE

2022 Temmuz ayında dış ticaret açığı (ihracat-ithalat) (-) 10.6 milyar dolar oldu. Ocak-Temmuz dönem açığı (-) 62 milyar dolar. Bir önceki yıl aynı dönemde açık (-)25.5 milyar dolardı. Artış oranı yüzde 143. İhracat miktar endeksi ilk 6 ayda yüzde 8.9 artarken ithalat miktar endeksi yüzde 2.9 arttı. Fiyat endeksine gelince ihracatta aynı dönemde yüzde 10.6 artarken ithalatta özellikle enerji fiyatlarına bağlı olarak yüzde 36,8 arttı. Haziran'da cari açık 3.5 milyar dolar oldu. Portföy, doğrudan ve diğer yatırımlardan çıkış, net hata ve noksandan ise 4 milyar dolar giriş var. Rezerv varlıklar 2 milyar dolar azaldı. Ocak-Haziran cari açığı 32.4 milyar dolar oldu. Net hata ve noksandan 17.5 milyar dolar giriş varken rezerv varlıklar 12.3 milyar dolar azaldı. Buradan şunu anlıyoruz. Cari açığın finansmanı net hata ve noksan girişleri ve rezerv varlıkların azalışı ile karşılanıyor. Yılın ilk yarısında net enerji ithalatı 40.5 milyar dolar, altın ve enerji hariç cari fazla 12.8 milyar dolar oldu. Turizm gelirlerinin önceki yıllara göre artış göstermesi özellikle 3 çeyreğe yakın cari açığı olumlu etkileyecek.

Bütçe açığı ve cari açık ikisi birden bir ülke ekonomisinde oluşursa buna ikiz açıklar diyoruz. Bu açıkların yanında eğer yüksek enflasyon, yüksek dış borçluluk varsa ve iç borcun büyük çoğunluğu dövize endekli ise, dolarizasyon oranı yüksekse, risk primleri yüksek seyrediyorsa, net rezervler bir türlü artıya geçemiyor hatta negatif seyrediyorsa bu takdirde ödemeler dengesi kırılganlığından bahsedebiliriz. Nitekim değerlendirme kuruluşları bu gerekçelerle notumuzu yatırım yapılabilir seviyesinin

4-6 basamak altına düşürüyorlar. K.K.M uygulamasının çökmesi halinde dış ödemeler dengesi ile bütçe dengesi daha da olumsuz etkilenecek.

GENEL DEĞERLENDİRME

Türk ekonomisinin başlıca 3 kronik ana sorunu var. Yüksek döviz ihtiyacı ve bunlara bağlı olarak yüksek cari açık ve bütçe açığı (ikiz açıklar) ile yüksek enflasyon. Yeni belirlenen iktisadi çerçeve (para politikasını etkisizleştirme, yüksek kur, düşük faiz ve sadece makro ihtiyati önlemler) kur- faiz-enflasyon sarmalını her geçen gün derinleştiriyor. Yüzde 100'leri aşan kur farkı, yüzde 80'lere gelen TÜFE ve yüzde 144 ÜFE enflasyonu ne uğruna sadece büyüme sorusunu aklımıza getiriyor. Bu tür büyümenin sürdürülebilmesi çok zor. Üstelik işsizliği de radikal ölçüde azaltmayan, servet ve gelir dağılımını daha da bozan, alt gelir gruplarını hayat pahalılığı altında ezen büyüme modeli. Son 50 yıldaki döviz krizlerinin akabinde sürekli aşağı yukarı aynı orandaki kur kaybı nedenleriyle yüksek enflasyonlar yaşadık. Bu yıl yaklaşık 40-50 milyar dolar civarında cari açık vereceğiz. 180 milyar doları geçen özel sektör dış borcu var. Net rezervler eksi 50 milyar dolar civarında. Küresel enflasyon ve hatta stagflasyon tehlikeleri var. Jeopolitik riskler devam ediyor. Seçimler nedeniyle popülist politikalar her geçen gün artacak. Yürütülen ekonomik politikaları o kadar birbirleriyle uyumsuz ki son makro ihtiyati kararların (bankaların kredi ve zorunlu karşılık uygulamaları) bir kısmı daraltıcı bir kısmı genişletici özellikler içeriyor. Kur garantili mevduat uygulamasına ilişkin T.C.M.B ce ödenen rakamlar açıklanmıyor. Hazine yoluyla bütçe, T.C.M.B yoluyla para arzı oldukça olumsuz etkilenecek.

Dış ticaret dengesinde sıkıntı var. İhracat artış hızı ithalat artış hızından düşük. Üretim yapımız, ihracat odaklı üretim dahil dışa bağımlı. Türkiye'nin dünya ekonomisindeki payı son 10 yılda sürekli düşüyor. 2013 yılında %1.24 olan dünya ekonomisindeki payı 2022'deki son rakamlara göre %0.67'ye düştü. 2013 yılında kişi başına düşen G.S.Y.İ.H. 12.582 dolarken 2014 yılından itibaren düşmeye başlamış en son 2020 yılında 8.577 dolara düşmüşken 2021 yılında 9.481 dolara yükselmiştir. 2022 yılı yılsonu tahmini ise yaklaşık 8.889 dolar. 2020 yılı itibari ile kişi başı G.S.Y.İ.H da 27 Avrupa ülkesinden sadece Bulgaristan, Karadağ, Sırbistan, Kuzey Makedonya, Bosna Hersek, Arnavutluk'tan yüksek durumdayız. Türkiye nüfusu yaklaşık 84 milyon. Bu nüfusta yer almayan kayıtlı, kayıtsız mülteci sayısı yaklaşık 8 milyon. Yarattıkları katma değerler milli gelir rakamlarına dahil olmasına rağmen kişi başı milli gelir rakamlarına dahil olmadıklarından kişi başı gelir olduğundan da yüksek gösteriliyor. Enflasyon ve işsizlik toplamından oluşan sefalet endeksi oranında ise 2020 yılında

37.8 olan rakam 2021 yılında 60.7 olmuş güncel durumda ise 99.5'a yükselmiştir. Her geçen yıl sefalet endeksi değeri yükseliyor. Gelişmekte olan ekonomiler arasında en yüksek değere sahibiz. Bilindiği üzere sefalet endeksiyle büyüme oranı arasında yüksek korelasyon var. Yüksek sefalet endeksini izleyen dönemlerde büyüme aşağı düşüyor. Buradan da orta vadede büyümemizin düşeceğini söylemek kehanet olmaz.

Ne yapılmalı? Öncelikle evrensel standartlarda hukuk ve demokrasi ortamı yaratılmalı. Kuvvetler ayrılığına dayalı denge ve denetim mekanizmaları oluşturulmalı. Şeffaflık, hesap verebilirlik, liyakat ve ehliyet ilkeleri esas alınmalı. Kurallı ve kurumsal ekonomi politikası yeniden dizayn edilmeli. T.C.M.B, B.D.D.K, S.P.K, E.P.D.K, Rekabet Kurumu gibi kurumların işlevsel bağımsızlığı acilen yaratılmalı. Yapısal reformlar orta, uzun vadede ele alınmalı. Sanayide dönüşüm, tarım, gıda, yenilenebilir enerji, dijital gelişmeler, vergi ve yatırım ortamına ilişkin düzenlemelere bir an önce başlanmalı ve fiyat istikrarı içinde sürdürülebilir büyüme koşulları oluşturulmalı.